

Stanisław Wójtowicz

Zakład Psychologii Klinicznej Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

PICIE ALKOHOLU PRZEZ DORASTAJĄCYCH W KONTEKŚCIE REALIZACJI ZADAŃ ROZWOJOWYCH¹

WSTĘP

Dane uzyskiwane w badaniach nad używaniem środków uzależniających przez dorastających (5, 6, 13, 14) pokazują, że w okresie między czternastym a piętnastym rokiem życia znaczna część dorastających przechodzi inicjację w zakresie używania alkoholu. Wśród osób, które ukończyły szesnasty roku życia stanowią oni około 80%. Oczywiście inicjacja nie oznacza jeszcze regularnego sięgania po kieliszek, może być pierwszym i zarazem ostatnim kontaktem z alkoholem, niemniej dla większości jest ona początkiem mniej lub bardziej częstego używania npojów alkoholowych.

Dlaczego dorastająca młodzież sięga po alkohol? Istnieje wiele koncepcji próbujących odpowiedzieć na to pytanie czy to z perspektywy biomedycznej, czy z psychiatryczno-klinicznej, czy wreszcie z socjopsychologicznej. W niniejszym opracowaniu skupię się na koncepcji, stwierdzającej, że picie alkoholu można traktować jako specyficzne zadanie rozwojowe, z którym w taki czy inny sposób musi poradzić sobie dorastający. Za takim punktem widzenia przemawiają przede wszystkim dane statystyczne pokazujące szerokie rozpowszechnienie używania alkoholu (jak już wspomniałem, ok. 80% procent młodzieży w wieku powyżej szesnastego roku życia), co każe oceniać to zjawisko jako normatywne. Poza tym reguły obyczajowo-normatywne ograniczają picie alkoholu tylko do pewnego wieku. Przekroczenie tego progu wiekowego niemalże auto-

¹ Opracowanie przygotowane w ramach programu badawczego pt.: „Rozwój psychospołeczny w okresie dorastania: przejawy i uwarunkowania zagrożeń adaptacji i zdrowia u dorastających” (temat nr 25), realizowanego pod kierunkiem prof. Adam Frączka w Zakładzie Psychologii Klinicznej IPIN.

matycznie likwiduje istniejący do tej pory zakaz. W tym kontekście próby picia alkoholu mogą stanowić ważny punkt zwrotny w uzyskiwaniu bardziej „dorosłego” statusu (2).

Na drugim biegunie znajduje się grupa młodzieży (stanowią oni ok. 20% populacji dorastających powyżej szesnastego roku życia), która nie przeszła jeszcze inicjacji alkoholowej. Nasuwa się pytanie: czy dorastający z tej grupy wolniej realizują zadania rozwojowe, czy być może realizują je według innego programu? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy wyjaśnić, czym są zadania rozwojowe? Według Havighursta (7), który jako pierwszy wprowadził to pojęcie, „jest to zadanie, które pojawia się w pewnym okresie życia jednostki i którego pomyślna realizacja daje jej poczucie zadowolenia z życia i jest warunkiem pomyślnej realizacji następnych zadań, zaś niepowodzenie w jego realizacji prowadzi do poczucia niezadowolenia z życia, do dezaprobaty ze strony otoczenia i do trudności w realizacji następnych zadań.” Niektóre zadania rozwojowe są charakterystyczne dla określonego okresu życia, inne występują w wielu okresach stopniowo zmieniając swe przejawy. Havighurst zakładał, że zadania te są powiązane ze sobą i sukces w jednym pomaga odnieść sukces w następnym, natomiast niepowodzenie we wcześniejszych może uniemożliwić realizację późniejszych (1). Zadania te nie są realizowane według jakiegoś określonego schematu czasowego, uwarunkowane są raczej tempem rozwoju biologicznego, warunków socjo-kulturowych i socjo-ekonomicznych. Różni autorzy wymieniają od kilku do kilkunastu zadań rozwojowych w okresie dorastania, wśród których można wyróżnić pięć ogólnych kategorii (12):

1. Zadania związane z właściwościami biologicznymi i wyglądem zewnętrznym (akceptacja roli seksualnej, dbanie o zdrowie);
2. Zadania związane z samodzielnością i niezależnością działania (osiągnięcie niezależności emocjonalnej od rodziców, niezależność ekonomiczna);
3. Zadania związane z kontaktami interpersonalnymi (nawiązywanie nowych związków z rówieśnikami);
4. Zadania związane z orientacją w regułach i organizacji życia społecznego (kształtowanie własnego systemu wartości, poznawanie obowiązków obywatelskich);
5. Zadania związane z kształtowaniem własnej perspektywy życiowej (wybór zawodu, wykształcenie).

Dane uzyskiwane w badaniach nad dorastającymi każą przypuszczać, że osoby pijące alkohol są bardziej zaangażowane w realizację takich zadań rozwojowych jak inicjacja seksualna (wcześniej rozpoczynają życie seksualne i jest ono intensywniejsze) (10), rozwój kontaktów interpersonalnych z rówieśnikami (spędzają z nimi więcej czasu, mają z nimi lepsze porozumienie) (9, 11, 13, 15), uzyskiwanie niezależności od rodziców. Z drugiej strony mają oni mało pozytywny stosunek do osiągnięć szkolnych, a także częściej przekraczają normy społeczne.

W dalszej części tego opracowania spróbuję odpowiedzieć, w oparciu o zebrany materiał, na następujące pytanie: Czy osoby, które względnie wcześniej rozpoczęły

Picie alkoholu przez dorastających w kontekście realizacji zadań rozwojowych

używanie alkoholu różnią się, pod względem realizacji innych zadań rozwojowych, od osób bez inicjacji w zakresie alkoholu?

GRUPA BADANA I METODA

Badana próba składała się z ok. 1300 osób (w przybliżeniu 50% dziewcząt i 50% chłopców) w wieku od 14 do 18 lat, pochodzących z dwóch środowisk społecznych (duże i małe miasto), uczęszczających do dwóch różnych typów szkół (liceum ogólnokształcące i technikum). Dane będące przedmiotem analizy statystycznej pochodziły od dwóch grup badanych, którzy przekroczyli szesnasty rok życia: osób bez inicjacji alkoholowej i osób, których wskaźnik picia był wyższy przynajmniej o jedno odchylenie standardowe od średniego wskaźnika. Podziału tego dokonano osobno dla dziewcząt i chłopców, co było podyktowane istotnymi różnicami w ilości i częstotliwości picia przez nich alkoholu. Ostatecznie w grupie niepijącej było 54 chłopców i 68 dziewcząt, natomiast w grupie pijącej 78 chłopców i 91 dziewcząt.

W analizach uwzględniono także zmienne dotyczące: osiągania niezależności, kontaktów interpersonalnych z rówieśnikami, zachowań i postaw związanych z nauką, inicjacji seksualnej, palenia papierosów i marihuany, a także ilości przejeżdżanych tygodniowo kilometrów (jako kierowca). Pomiaru, opartego na samoopisie, dokonano za pomocą kwestionariusza „Ty i zdrowie” (4) będącego polską wersją „Health Behavior Questionnaire” (8). Skale, wykorzystane do pomiaru, zawierały od 3 do 12 pozycji (pytań), a ich rzetelność, mierzona za pomocą współczynnika alfa Cronbacha wynosiła od 0.60 do 0.86.

W celu wykazania różnic między zmiennymi wykonano jednoczynnikową analizę wariancji, a w przypadku, gdy zmienne były dwu-kategorialne, zastosowano test χ^2 .

WYNIKI

Analiza różnic między średnimi dla zmiennych odnoszących się do zadań związanych z samodzielnością i niezależnością działania (Tabela 1) pokazuje, że zarówno pijący chłopcy jak i pijące dziewczęta bardziej cenią sobie samodzielność, jak również częściej są nieposłuszni w stosunku do rodziców i innych dorosłych. Różnice te są bardzo istotne. Jednocześnie oceniają oni jako mniej surowe reguły kontrolowania ich zajęć w czasie wolnym, co z jednej strony może świadczyć o większym liberalizmie rodziców, ale z drugiej może być wyrazem uzyskanej przez dorastających niezależności.

Nie zanotowano natomiast różnic dla podejmowania prac zarobkowych (niezależność ekonomiczna). Należy jednak zauważyć, że w okresie, kiedy przeprowadzono badania (1991-1992), podejmowanie pracy przez młodzież nie było tak powszechne jak obecnie.

Tabela 2 pokazuje różnice między badanymi grupami w zakresie ich relacji interpersonalnych z rówieśnikami. Osoby pijące poświęcają więcej czasu na spotkania z przyjaciółmi i większy ich procent pozytywnie ocenia współżycie z nimi. Przyjaciele stanowią

TABELA 1

Srednie i wyniki analizy wariancji dla zmiennych związanych z samodzielnością i niezależnością działania w grupach pijących i niepijących chłopców i dziewcząt.

		Niepijący		Pijący	
		x	x	F	p
CHŁOPCY	samodzielność	9.17	10.95	41.799	.000
		(52)	(78)		
	nieposłuszeństwo	8.52	6.19	34.749	.000
		(52)	(73)		
	surowość	9.70	8.68	10.000	.002
		(50)	(71)		
DZIEWCZĘTA	samodzielność	9.52	10.87	32.330	.000
		(66)	(89)		
	nieposłuszeństwo	9.13	7.55	41.538	.000
		(67)	(84)		
	surowość	9.61	9.02	4.822	.030
		(51)	(65)		

dla nich grupę wspierającą i mają wpływ na podejmowane przez nich decyzje, w przeciwieństwie do osób niepijących, którzy wsparcia i rady szukają raczej u rodziców.

Tabela 3 z kolei przedstawia różnice między grupami związane z nauką w szkole. Osoby niepijące poświęcają więcej czasu na odrabianie lekcji i uzyskują lepsze oceny (szczególnie dziewczęta), a także bardziej cenią sobie osiągnięcia szkolne i mają bardziej pozytywne postawy w stosunku do obowiązków szkolnych. W tym miejscu warto wspomnieć, że chociaż ogólny poziom optymizmu życiowego nie różnicuje obu grup, to osoby niepijące są bardziej optymistyczne co do dalszej nauki i zadowolenia z przyszłej pracy.

Na marginesie warto dodać, że w ogólnym bilansie czasu wolnego pijący badani w stosunku do niepijących poświęcają go więcej na spotkania z przyjaciółmi i oglądanie telewizji czy video oraz mniej na odrabianie lekcji. Czas poświęcany na pozostałe zajęcia (sport, czytanie, zajęcia z rodzicami i rodzeństwem itp.) nie różnicują porównywanych grup.

Na koniec przytoczę jeszcze kilka wyników dotyczących zachowań, których podejmowanie oceniane bywa przez młodzież jako przejaw „dorosłości”. Tak

TABELA 2

Średnie i wyniki analizy wariancji dla zmiennych związanych z kontaktami interpersonalnymi w grupach pijących i niepijących chłopców i dziewcząt.

		Niepijący		Pijący	
		x	x	F	p
CHŁOPCY	spotkania z przyjaciółmi	3.98 (53)	5.55 (77)	54.606	.000
	wsparcie przyjaciół	4.42 (53)	4.78 (78)	5.700	.018
	wpływ	7.04 (52)	6.45 (69)	5.543	.020
DZIEWCZĘTA	spotkania z przyjaciółmi	3.92 (64)	5.01 (91)	36.741	.000
	wsparcie przyjaciół	5.03 (66)	5.36 (91)	3.922	.049
	wpływ	6.94 (51)	6.38 (71)	5.347	.022

więc istotnie więcej osób ($p < .000$) z grupy pijącej ma za sobą inicjację seksualną (68% i 10% dla chłopców oraz 30% i 8% dla dziewcząt), inicjację palenia papierosów (92% i 17% dla chłopców i 87% i 15% dla dziewcząt) i marihuany (47% i 4% oraz 2% i 30%). Również chłopcy z grupy pijącej przejeżdżają jako kierowcy więcej kilometrów tygodniowo ($F = 6,06$; $p < 0,02$), chociaż nie ma różnic między obiema grupami, jeśli chodzi o posiadanie prawa jazdy i dostępność samochodu.

WNIOSKI

Przedstawione wyniki analiz pozwalają stwierdzić istotne różnice w realizacji zadań rozwojowych przez dorastających pijących alkohol i dorastających niepijących. Różnice te występują tak w grupie dziewcząt jak i chłopców, chociaż jak zauważa A. Frączek (3) podejmowanie prób picia alkoholu determinowane jest innymi czynnikami u chłopców a innymi u dziewcząt.

TABELA 3

Średnie i wyniki analizy wariancji dla zmiennych związanych z kształtowaniem własnej perspektywy życiowej w grupach pijących i niepijących chłopców i dziewcząt.

		Niepijący	Pijący		
		x	x	F	p
CHŁOPCY	odrabianie lekcji	4.15	2.96	25.210	.000
		(53)	(77)		
	oceny	7.12	8.83	20.746	.000
		(52)	(78)		
wartość osiągnięć	7.91	6.71	9.367	.003	
	(54)	(77)			
postawy szkolne	11.52	10.41	6.820	.010	
	(50)	(75)			
DZIEWCZĘTA	odrabianie lekcji	4.78	4.28	6.465	.012
		(68)	(89)		
	oceny	7.12	7.85	4.034	.046
		(65)	(91)		
wartość osiągnięć	9.30	7.90	15.900	.000	
	(63)	(90)			
postawy szkolne	12.52	11.45	7.704	.006	
	(64)	(91)			

Dorastający, którzy zainicjowali picie alkoholu i mają z nim stosunkowo częsty kontakt, to osoby nastawione na szybką realizację zadań rozwojowych, co przejawia się częstszym podejmowaniem zachowań dających w krótkim czasie poczucie dorosłości, a więc picia alkoholu, palenia papierosów, inicjację kontaktów seksualnych, używanie samochodu. Jednocześnie są bardziej niezależni emocjonalnie od rodziców, jak również mają szerokie i pozytywnie przez siebie oceniane kontakty interpersonalne z rówieśnikami.

Z kolei niepijący dorastający w większym stopniu zaangażowani są w realizację zadań związanych z kształtowaniem własnej perspektywy życiowej i orientacją w

Picie alkoholu przez dorastających w kontekście realizacji zadań rozwojowych

regułach i organizacji życia społecznego, a więc zadaniach, których realizacja wymaga więcej czasu.

Jakie mogą być przyczyny takiego stanu rzeczy?

Po pierwsze osoby wybierające „szybką drogę do dorosłości”, mogą czynić tak z braku odpowiednich zdolności czy umiejętności (związane przede wszystkim z nauką w szkole) przy jednoczesnym silnym nacisku ze strony otoczenia na stawianie się dorosłym. Po drugie mogą być to osoby, które ze względów socjoekonomicznych zmuszone są poniekąd do szybszego „doroślenia”, czego efektem jest także wybór odpowiedniej ścieżki edukacyjnej (szkoły techniczne). Wreszcie wpływ na realizację takich, a nie innych, zadań rozwojowych mogą mieć normy i wartości specyficznego mikrośrodowiska, w którym dorastają osoby pijące.

Jednoznaczna odpowiedź na postawione pytanie (o ile taka w ogóle jest możliwa) wymaga wykonania badań obejmujących swym zasięgiem tak dorastających jak również ich środowisko rodzinne i rówieśnicze.

Stanisław Wójtowicz

Alcohol drinking among adolescents in the context of their developmental tasks realization

Summary

An attempt was made on the basis of research findings to answer the question whether persons who had been earlier initiated to alcohol drinking differed from their peers before initiation to alcohol in terms of developmental tasks realization.

Subjects in the study were 1300 boys and girls aged 14-18, from either a large city or a small town, attending either high school or various vocational secondary schools.

Alcohol drinking adolescents, as compared to their non-drinking peers, were found to value self-dependence higher, to be disobedient more frequently, to assess the rules of their leisure time controlling as less strict, to spend more time with their peers, to evaluate their relations with peers more positively and to seek support from them more often, to spend less time on their homework, to have lower grades at school, to attach less importance to scholastic achievement, and to have more negative attitude towards their school duties. Moreover, the adolescents after initiation to alcohol were found to have an earlier initiation to sexual life, as well as to tobacco and marijuana smoking. The differences were interpreted as indicating the choice of different ways to adulthood: either a short cut (by drinkers) or a conventional route (by non-drinking adolescents).

Key words: adolescence \ alcohol drinking \ developmental tasks

PIŚMIENNICTWO

1. Drwal R. (1993): [w:] Z. Smoleńska (red.) *Badania nad rozwojem w okresie dorastania*. Wydawnictwo IP PAN,

2. Frączek A. (1990).: *Rozwój w okresie dorastania a nawykowe palenie i picie*. Nowiny Psychologiczne 5-6, 71-83
3. Frączek A. (1994).: *Wiek inicjacji do picia alkoholu a późniejsze funkcjonowanie dorastających*. Alkoholizm i Narkomania 3 (17), 277-287
4. Frączek A., Stepień, E. (1991).: *Kwestionariusz TY I ZDROWIE*. Warszawa, IPiN
5. Frączek A., Stepień, E., Wójtowicz, S. (1992).: *Zachowania zdrowotne wśród młodzieży: wzory, uwarunkowania i konsekwencje dla polityki w zakresie odnowy zdrowia psychicznego*, [w:] Materiały z konferencji „Polityka w zakresie ochrony zdrowia psychicznego w Polsce w okresie przemian lat 90-tych”. Warszawa, IPiN.
6. Grudziak-Sobczyk E. (1993).: *Alkohol a polska młodzież*. Biuro Pełnomocnika Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej d/s Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Warszawa.
7. Havighurst R.J. (1953).: *Human development and education*. New York, Longmans.
8. Jessor R., Donovan, J.E., Costa, F.M.(1989).: *Health Behavior Questionnaire*. Institute of Behavior Science, University of Colorado.
9. Nutbeam D., Aaro, L., Catford, J. (1989).: *Understanding childrens health behaviour: implications for health promotion for young people*. Social Science and Medicine, 29, 3.
10. Pulkkinen L. (1985).: *Palenie i picie wśród młodzieży - studium longitudinalne*. Przegląd Psychologiczny, 3, 645-665.
11. Shilts L. (1991).: *The relationship of early adolescent substance use to extracurricular activities, peer influence, and personal attitudes*. Adolescence, 24, 613-617
12. Stepień E. (1989).: *Realizacja zadań rozwojowych przez dzieci i młodzież z rodzin z problemem alkoholowym*. Alkoholizm i Narkomania, 2, 144-158.
13. Wójtowicz S. (1991).: *Kontakty ze środkami uzależniającymi w okresie dorastania. Analiza rozwojowa*. Alkoholizm i Narkomania, 8, 95-116.
14. Wójtowicz S. (1993).: *Używanie środków uzależniających przez młodzież w okresie dorastania*, [w:] Z. Smoleńska (red.) *Badania nad rozwojem w okresie dorastania*. Wydawnictwo IP PAN, 195-209.
15. Wójtowicz S. (1993).: *Relacje z rówieśnikami a picie alkoholu przez dorastających*. Alkoholizm i Narkomania, 14.